

РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ ЗАЛУЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ІНВЕСТИЦІЙ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОСФЕРИ

Анотація. У статті виявлені особливості формування та розвитку інвестиційного забезпечення підприємств агросфери. Визначені його проблеми й тенденції розвитку. Ідентифіковано їх взаємозв'язок із продовольчою та фінансово-економічною безпекою агроформувань. Обґрунтовано механізми імплементації у систему їх менеджменту. Це дасть змогу збільшити обсяги інвестицій, безпеку функціонування та конкурентоспроможність розвитку агроформувань.

Ключові слова: підприємства агросфери, інвестиції, залучення, захист, продовольча та фінансово-економічна безпека, механізми, система менеджменту, розвиток.

Summary. The article reveals peculiarities of formation and development of investment support of agrosphere enterprises. Its problems and development tendencies are determined. Their relationship with food and financial and economic safety of agroformations has been identified. The mechanisms of implementation in the system of their management are substantiated. This will increase the volume of investments, the safety of functioning and the competitiveness of agribusiness development.

Key words: agrosphere enterprises, investments, attraction, protection, food and financial and economic security, mechanisms, management system, development.

DOI : 10.33783/1977-4167-2020-47-1-74-78

Постановка проблеми. У сучасних ринкових умовах господарювання сільськогосподарським виробникам доводиться працювати за динамічних змін у економічному середовищі та жорсткої конкуренції. З метою забезпечення продовольчої безпеки країни та стабільного росту валового внутрішнього продукту (ВВП), підтримки власної фінансово-економічної безпеки сільськогосподарські підприємства повинні ефективно трансформувати вільні фінансові ресурси в оновлення та удосконалення базових факторів виробництва. Отже, інвестиції розуміються як один з основних інструментів підвищення ефективності матеріально-технічної бази виробництва; приведення його технологічного рівня до вимог 4–5 технологічних укладів; підвищення якості сільськогосподарської й продовольчої продукції, формування фінансово-економічної та продовольчої безпеки в системі менеджменту аграрних підприємств.

У підсумку, — це важливий засіб підвищення конкурентоспроможності та еколого-економічної ефективності агробізнесу й вирішення соціально-економічних проблем сільських територій. Основні тенденції розвитку інвестування

сучасного аграрного підприємництва зумовлені як позитивними, так і негативними чинниками. До дестабілізаційних факторів можна віднести військові дії, що ведуться на території України, девальвацію гривні, і, як наслідок, — погіршення інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості агросфери. В цих умовах особливої важливості набувають проблеми захисту інвестиційних вкладень як вітчизняного, так і іноземного походження. В такому розумінні вони є і запорукою, і складовою формування продовольчої й фінансово-економічної безпеки агроформувань, а також управління її розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню інвестицій та інвестиційного забезпечення розвитку економіки, у т. ч. агроформувань, присвячено праці низки відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких І. Бланк, Дж. М. Кейнс, О. Мертенс, П. Самуельсон, С. Фішер, Т. Хачатуров, Й. Шумпетер та ін. Проблеми формування, визначення сучасного стану, тенденцій змін та підвищення ефективності інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств є предметом

© М. М. Ігнатенко, 2020

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Ігнатенко М. М. Розвиток механізмів залучення та захисту інвестицій з метою формування фінансово-економічної та продовольчої безпеки в системі менеджменту підприємств агросфери. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2020. № 1 (47). С. 74–78.

References (APA):

Ignatenko M.M. (2020). *Rozvytok mekhanizmv zaluchennia ta zakhystu investytsii z metoiu formuvannia finansovo-ekonomichnoi ta prodovolchoi bezpeky v systemi menedzhmentu pidpriemstv ahrosfery* [Development of mechanisms of investigation and protection of investments with the aim of formation of financial, economic and food safety in the agricultural enterprises management system]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (47), 74–78 (in Ukr.).

дослідження таких учених економістів-аграрників, як: І. Вініченко, М. Кісіль, М. Коденська, Ю. Лупенко, Т. Майорова, Л. Мармоль, Л. Михайлова, О. Пирог, І. Романюк, П. Саблук та інших науковців. Їх важливі здобутки є основою й потребують продовження щодо теоретичного обґрунтування і практичних розробок інструментів та методів захисту інвестиційних надходжень у контексті безпеки підприємств агросфери в системі їх менеджменту.

Мета статті. Виявлення особливостей та проблем і тенденцій інвестування підприємств агросфери у зв'язку з формуванням та удосконаленням продовольчої й фінансово-економічної безпеки в системі менеджменту аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Встановлено, що для вирішення завдань підвищення конкурентоспроможності сільського господарства інвестиції в малі підприємства можуть надати більш істотний економічний вплив на агросферу, ніж фінансування великих агроформувань. Пояснюється це досить просто: близько півмільйона дрібних та приватних господарств забезпечують майже третину населення планети продуктами харчування, проте не мають належного доступу ні до товарних, фінансових і фондових ринків, ні до об'єктів інфраструктури та логістики, як великі агрокорпорації — їх конкуренти. Крім цього, інвестування дрібнотоварного виробництва сприятиме формуванню та зміцненню середнього класу на селі, отже, може мати значні соціальні й екологічні ефекти.

Уже досить тривалий час для України питання щодо активізації інвестицій у сільське господарство є одним із ключових, оскільки викликає резонанс значна різниця між високою часткою сільськогосподарської продукції у структурі валового внутрішнього продукту (ВВП) та експорту країни і низьким відсотком його частки у структурі капітальних інвестицій [1, с. 152]. Дана проблема є досить актуальною, а полеміка з цього приводу, а також питання універсального і якісного способу залучення інвестицій та механізмів сприяння й захисту їх надходжень в аграрний сектор залишаються відкритими. Тому існує необхідність у поглибленому дослідженні сучасних тенденцій розвитку інвестиційного процесу в умовах агробізнесу як на рівні країни, так і в аспекті регіональних особливостей.

За період з 2012 по 2017 роки питома вага агросфери мала щорічну зростаючу тенденцію за всіма рейтинговими показниками економічної ефективності, інвестування та конкурентоспроможності. Так, частка сільськогосподарського виробництва у структурі ВВП зросла на 10,6 %; його продукції у структурі експорту — на 18,8 %. Одночасно частка інвестицій у сільське господарство у структурі капітальних інвестицій збільшилася

лише на 4,7 %. Це свідчить, з одного боку, про їх значну рентабельність, з іншого — про недостатнє інвестування галузі.

Останнє зумовлює досить повільні темпи росту обсягів виробництва сільськогосподарської продукції й частки у структурі ВВП (як наслідок недостатньої величини матеріально-речовинних витрат) і швидкі темпи росту у структурі експорту (як наслідок недотримання відтворювальних процесів у землеробстві, тваринництві та суміжних з ними галузях, з метою більшого виробництва експортоорієнтованих видів продукції) [2, с. 45]. Пропорційне співвідношення результатів виробництва та експорту продукції аграрного виробництва до величини його фінансування є несправедливим (2,3:4,0:1,0), що суттєво знижує виробничі можливості та потенціал агробізнесу, погіршує конкурентоспроможність вітчизняних аграрних підприємств, особливо на перспективу.

Загалом сільське господарство країни вимагає кардинальної модернізації, проте власних коштів та державних бюджетних надходжень для цього недостатньо. Ідеться про впровадження 4–5 технологічних укладів, автоматизацію та роботизацію виробничих процесів, досягнення генної інженерії, селекції, дигіталізацію агробізнесу загалом. Саме тому залучення іноземних та вітчизняних інвестицій у сільське господарство набуває вирішального значення для майбутнього цієї галузі [3, с. 124]. Отже, визначення інвестиційної привабливості як сукупності властивостей зовнішнього і внутрішнього середовища об'єкта інвестування, яка визначає можливість використання інвестиційних ресурсів, є цілком правомірним, якщо доповнити його редакцією «має дієві інструменти та механізми їх захисту і відтворення».

За даними Державної служби статистики України, загальний обсяг освоєних інвестицій у сільському, лісовому і рибному господарствах у I півріччі 2017 р. становив 9,4 млрд грн. Це на 9,6 % перевищує показник у 8,5 млрд грн відповідного періоду 2016 р. Тобто, на тлі загальних негативних тенденцій в економіці України інвестиції в галузь дещо збільшилися. Однак це незначне поживлення інвестиційної активності в аграрному секторі економіки пов'язане, перш за все, з інфляційними процесами. Зокрема, індекс споживчих цін 2017 р. склав 139,9 % відносно попереднього року.

Основним джерелом інвестицій у сільському господарстві залишаються власні кошти товаровиробників. Їхня частка, за оцінками науковців Інституту аграрної економіки, становить близько 70,0–80,0 %. Водночас у харчовій промисловості другий рік поспіль триває спад інвестиційної активності. Якщо у 2014 р. індекс капітальних інвестицій відносно 2013 р. знизився на 16,0 %, то у 2015 р. — на 41,0 % порівняно з минулим роком

[4, с. 167]. Основною причиною спаду інвестиційної активності є зміни й нестабільність інститутів інвестування; зміни учасників аграрного ринку; реструктуризація власності шляхом переділу, захоплені і поглинань; значне зниження купівельної спроможності населення країни внаслідок суттєвого зменшення доходів та підвищення цін на всі види товарів і послуг. Це негативно позначилось на діяльності інвесторів, особливо іноземних.

Найбільшим зовнішнім інвестором вітчизняного сільського господарства традиційно виступає Кіпр із 224,2 млн дол. США. Обсяг інвестицій звідси протягом останнього року скоротився на 40,0 %. Також суттєво скоротили свої частки США, які вивели 18,7 млн дол. США (-49,0 %) та Віргінські острови — 13,3 млн дол. США (-41,0 %). Попри це, інтерес до України проявили: Китай, який подвоїв обсяг своїх інвестицій (+2,4 млн дол. США), Туреччина (+1,8 млн дол. США або 35,0 %) та Ізраїль (+1,8 млн дол. США або 235,9 %). Проте в абсолютному вимірі це не є значними надходженнями — на рівні 1–2-х підприємств.

Ще одним важливим індикатором ефективності функціонування та стійкого розвитку є здатність сільськогосподарських підприємств залучати капітальні вкладення з різних джерел інвестування. Протягом 2012–2017 рр. основним джерелом капітальних інвестицій були фінансові ресурси вітчизняного походження, а саме власні кошти підприємств та організацій (63,4 %). Їхня частка в динаміці останніх шести років зросла з 60,8 до 67,5 %. Незважаючи на різке збільшення абсолютного розміру цих джерел за період 2014–2015 рр., їх частка надалі має тенденцію до зменшення на 3,0 %, тобто не є стабільною. Проте аналіз даного джерела інвестицій у сільське господарство країни засвідчує, що питома вага власних коштів сільськогосподарських виробників за період 2012–2017 рр. зменшилася з 72,4 до 68,5 %, і при цьому мала постійну щорічну спадаючу тенденцію.

Така динаміка є цілком логічною, оскільки основними внутрішніми джерелами фінансування капітальних інвестицій в агробізнесі є амортизаційні відрахування та частина заробленого прибутку. Своєю чергою, амортизаційні кошти за своєю сутністю повинні мати цільову спрямованість на ремонт та реконструкцію діючих потужностей. При цьому сільськогосподарські підприємства більше 50,0 % їх величини розподіляють не на цільове використання. Що ж стосується тезаврації прибутку сільськогосподарських підприємств, то щорічно зростаючі сезонні «ін'єкції» обігових коштів у процес виробництва, збільшення вартості ресурсів, а також тенденції зниження рентабельності і відтворення агробізнесу в цілому зовсім не сприяють виведенню власних коштів з обігу на довгостроковий період.

На інвестиційний процес істотно впливають механізми та порядок кредитного капіталу, тобто рівень розвитку кредитно-фінансової інфраструктури. Актуальною проблемою для сільськогосподарських товаровиробників у цьому відношенні залишається отримання банківського кредиту [5, с. 16]. Це пояснюється як високими вимогами банків до кредитоспроможності, зокрема до застави, так і самою процедурою отримання кредиту. Крім того, більшість сільськогосподарських підприємств потребують саме довгострокових кредитів.

Якщо короткострокове кредитування розв'язує проблему отримання необхідних ресурсів для проведення польових робіт, то довгострокові кредити є необхідною вимогою для розширення виробництва та оновлення виробничих фондів. Але 70,0 % усіх кредитів у галузі — короткотермінові, а інші 30,0 % — це кредити, видані на довгий термін для великих підприємств, із великим оборотом та цінним заставним майном [6, с. 61]. Особливості технологічного процесу в аграрному бізнесі (сезонність виробництва та порівняно довга тривалість обороту капіталу в галузі) зумовлюють особливу важливість довгострокового кредитування, а нині в аграрних підприємств відсутня застава для залучення довгострокових кредитних ресурсів. Саме тому отримання довгострокових кредитів під заставу землі і розвиток іпотечного кредитування має стати невід'ємним компонентом ринку кредитно-фінансових послуг.

У підприємствах агросфери спостерігається негативна тенденція зменшення питомої ваги кредитів банків та інших позик з 12,3 до 7,6 %, які у структурі капітальних інвестицій у середньому за аналізований період становлять 13,2 %. Це також характеризує дане джерело як важливий інвестиційний виток вітчизняного підприємництва. Незважаючи на те, що у банківському секторі зосереджено 95,0 % загального обсягу активів фінансової сфері, останніми роками зростання кількості підприємств, які залучають кредити в аграрний бізнес, призупинилося, а їх кількість — зменшилася.

Обсяги кредитування аграрних підприємств у 2015 р. зросли на 50,6 %, порівняно з минулим роком, проте спостерігається зниження кількості кредитів на 7,0 %, тобто скорочується кількість кредитних договорів. Банки, завищуючи відсоткові ставки, обмежують своє кредитування сільського господарства, яке вони сприймають як досить ризиковий вид діяльності, тоді як частка прострочених кредитів у ньому за останні роки є меншою, ніж у секторах промисловості, нерухомості, будівництва та торгівлі. Значна кількість товаровиробників відмовляється від залучення кредитних коштів, тому що відсоткова ставка за користування кредитом досягає 35,0 % проти відсоткової ставки 17,1 % та 18,4 % для підприємств

промисловості та гуртової і роздрібної торгівлі відповідно [7, с. 87].

У структурі залучених кредитів у 2017 р. 75,0 % припадає на короткострокові позики (до 1 року), саме тих, що є доступними лише для поповнення обігових коштів сільськогосподарської діяльності. Таке кредитування у формі овердрафтів, кредитних лімітів та кредитів під заставу зерна дозволяє сільськогосподарським підприємствам покрити дефіцит коштів на проведення посівної і збиральної кампаній. Інакше кажучи, фактично забезпечує участь у формуванні виробничої собівартості аграрної продукції. Річ у тім, що банківські кредити націлені на кілька великих бізнес-груп, які потребують великих капіталовкладень [8, с. 5]. Водночас це ускладнює доступ малим та середнім сільськогосподарським підприємствам до довгострокового фінансування.

Для отримання довгострокового кредиту комерційні банки часто вимагають заставу вартістю 100,0–200,0 % від суми позики. Через мораторій вони не приймають землю у заставу, а такі активи, як нерухоме майно, сільськогосподарська техніка, обладнання та машини, не досить ліквідні та/або не мають достатньої вартості [9, с. 71]. Саме тому найменшу частку від загального обсягу становлять довгострокові кредити — 11,9 %, а це далеко не позитивна тенденція для акумулювання фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами з метою технічного переоснащення аграрного виробництва.

Висновки. У перспективі формування продоволючої та фінансово-економічної безпеки в системі менеджменту аграрних підприємств велике значення матиме не тільки удосконалення механізмів кредитування, але й залучення та захисту інвестицій у цілому. Ідеться про стабільність нормативно-законодавчих норм, захист власності і майна та покарання рейдерства; справедливі і діяльні господарські суди; державні гарантії для вітчизняних та іноземних інвесторів, насамперед, дрібних; страхування інвестицій; боротьба з тіньовою економікою та корупцією. Одночасно треба більш динамічно впроваджувати інноваційні засоби управління інвестиціями у систему менеджменту підприємств агросфери, механізми приватно-державного партнерства та соціальної відповідальності у їх використанні й захисті.

Література

1. Царенко О. М., Мішньов І. А. Сучасний стан та перспективи розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств регіону. *Вісн. Сумськ. нац. аграр. ун-ту. Сер. «Економіка та менеджмент»*. 2003. № 3–4. С. 148–154.
2. Мармуть Л. О., Петренко В. С. Стратегічне позиціонування підприємств з іноземними інвестиціями в аграрній сфері економіки. *Вісник*

Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 4 (40). С. 43–48.

3. Вініченко І. І. Інвестиційна діяльність аграрних підприємств : [монографія] / Житомир. нац. агрокол. ун-т. Донецьк : Юго-Восток, 2010. 442 с.
4. Ігнатенко М. М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки : [монографія]. Херсон : Айлант, 2015. 470 с.
5. Кісіль М. І. Сучасні виклики, стратегічні пріоритети та завдання щодо інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства. *Інноваційна економіка*. 2014. № 1. С. 14–19.
6. Романюк І. А. Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. №4 (36). С. 60–63.
7. Павловська Л. Д., Хомаківський В. М. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку сільськогосподарських підприємств. Житомир : Полісся, 2015. 236 с.
8. Вдовенко Л. О. Стан банківського кредитування аграрних підприємств. *Зб. наук. пр. ВНАУ*. 2012. № 3 (69). Том 2. С. 5.
9. Лебідь В. С. Щодо проблем організації фінансового забезпечення аграрного виробництва та їх вирішення. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2016. Том 21. № 5 (47). С. 69–73.

References

1. Tsarenko, O. M. & Mishnov, I. A. (2003). *Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku investytsiinoi diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv rehionu* [Current state and prospects of development of investment activity of agricultural enterprises of the region]. *Visn. Sumsk. nats. ahrar. un-tu. Ser. Ekonomika ta menedzhment*, 3–4, 148–154 (in Ukr.).
2. Marmul, L. O. & Petrenko, V. S. (2017). *Stratehichne pozytsionuvannia pidpriemstv z inozemnymy investytsiamy v ahrarnii sferi ekonomiky* [Strategic position of enterprises with foreign investment in agrarian economic sector]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (40), 43–48 (in Ukr.).
3. Vinichenko, I. I. (2010). *Investytsiina diialnist ahrarnykh pidpriemstv* [Investment activity of agrarian enterprises], Donetsk, Yugo-Vostok (in Ukr.).
4. Ihnatenko, M. M. (2015). *Stratehii ta mekhanizmy upravlinnia rozvytkom sotsialnoi vidpovidalnosti subiektiv hospodariuvannia ahrarnoi sfery ekonomiky* [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy]. Kherson, Aylant (in Ukr.).
5. Kisil, M. I. (2014). *Suchasni vyklyky, stratehichni priorytety ta zavdannia shchodo investytsiinoho*

zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva [Modern challenges, strategic priorities and tasks for investment support for agricultural development]. *Innovatsiyna ekonomika*, 1, 14–19 (in Ukr.).

6. Romaniuk, I. (2016). *Novi chynnyky ta kontseptsii zdiisnennia intensyfikatsii silskoho hospodarstva* [New factors and concepts to the implementation of intensification of agriculture]. *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (36), 60–63 (in Ukr.).

7. Pavlovska, L. D. & Khodakivskyi, V. M. (2015). *Investytsiine zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku silskohospodarskykh pidpriemstv* [Investment

support for the economic development of agricultural enterprises]. Zhytomyr, Polissya Publ. (in Ukr.).

8. Vdovenko, L. O. (2012). *Stan bankivskoho kredytuvannia ahrarnykh pidpriemstv* [State of bank lending to agrarian enterprises]. *Zb.nauk.pr. VNAU*, 3 (69), 5 (in Ukr.).

9. Lebid, V. S. (2016). *Shchodo problem orhanyzatsiyi finansovoho zabezpechennya ahrarnoho vyrobnytstva ta yikh vyrishennya* [Concerning the problems of organizing financial support of agrarian production and their solution]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, 5 (47), 69–73 (in Ukr.).